

PRVA POVIJEST CRKVE MEĐU HRVATIMA

J. Buturac — A. Ivandija, POVIJEST KATOLIČKE CRKVE MEĐU HRVATIMA, izdalo H. K. DRUŠTVO SV. ĆIRILA I METODA, Zagreb, 1973, str. 390, slika 67 na boljem papiru, karata 5. Tvrdi uvez, piteks-korice, umjetnički ukrašen ovitak u pet boja. Tisak: NIF »ŠTAMPA«, Osijek. Imprimatur Nadb. duhovnog stola, Zagreb.

Kulturni događaj

U kolovozu tekuće 1973. godine našu je crkvenu i kulturnu javnost ugodno iznenadilo novo zajedničko djelo dvaju hrvatskih crkvenih povjesničara i profesora Bogoslovskog fakulteta u Zagrebu: dra Josipa Baturca (prof. i viši državni arhivist u mirovini) i dra Antuna Ivandije pod naslovom »POVIJEST KATOLIČKE CRKVE MEĐU HRVATIMA«.

Djelo je plod višegodišnjega rada dvojice spomenutih naših stručnjaka, koje je i formatom i tehničkom opremom upravo reprezentativno. Doduše, za vrijeme je rata 1944. isto društvo, koje se onda zvalo H. K. Društvo sv. Jeronima izdalo malu »Povijest Crkve u Hrvatskoj« kao 687. knjigu među redovnim jeronimskim izdanjima, kojoj je jedan od dvojice auktora bio također spomenuti dr. Buturac. Ali, to je djelce bilo pisano za puk, bez znanstvenih pretenzija.

Nova Buturac-Ivandijina knjiga jest prva znanstvena sinteza povijesti Katoličke crkve među Hrvatima i kao takova ona je doista značajan događaj za našu Crkvu, za naš narod i našu kulturu. Odavno se osjećala potreba za takovom knjigom. I mi smo je — Bogu hvala — dobili baš u pravi čas.

Ovdje ćemo u našem časopisu, koji je u prvom redu namijenjen braći svećenicima, donijeti i relaciju i kritiku o knjizi, pa ćemo prikazati najprije njezin bogati sadržaj, a onda iznijeti i primjedbe o knjizi, jer je i ona ljudsko djelo.

Sadržaj

U Predgovoru pisci naglašavaju da žele čitatelje naučiti »kako je Katolička Crkva, djelujući među Hrvatima, vršila svoju zadaću tokom prošlih dugih stoljeća« (5). Pisci su našu povijest postavili

u određeno vrijeme i prostor. Što se tiče vremena, oni su zahvalili doba otkada se kršćanstvo pojavilo u hrvatskim zemljama, da se zna kakovu su vjeru i kulturu Hrvati zatekli u svojoj novoj domovini na Balkanu i kako je ta zatečena vjera i kultura na nje uplivala. Što se, pak, prostora tiče, on je već određen samim naslovom, tj. povijest Kat. crkve među Hrvatima, bili oni u domovini ili izvan nje. Budući da su Hrvati kroz trinaest stoljeća svoje povijesti živjeli u više različitih država, njihova povijest ne može biti jedna savršena organska cjelina, iako je među rastrgnutim Hrvatima od 7. do 20. st. uvijek živjela duboka svijest o njihovu vjersko-crkvenom i narodnom jedinstvu.

U Uvodu (7—11) nam pisci na pet stranica donose kratku povijesnu metodologiju, u kojoj u prvome redu tumače definiciju, svojstva i metodu znanstvene povijesti. Osim toga posebno naglašuju da svojom knjigom žele »obuhvatiti sve Hrvate katolike kako u Hrvatskoj i ostaloj Jugoslaviji, tako i one u stranim zemljama«.

Nakon Predgovora i Uvoda slijedi glavni tekst povijesti (15—302), koji je razdijeljen u šesnaest nenumeriranih poglavlja.

Prvo poglavlje ima naslov »Kršćanstvo u Dalmaciji i Panoniji prije seobe Hrvata« (15—32). U njemu pisci najprije daju pregled povijesnih naroda, njihovih vjera i kultura prije dolaska Hrvata na njihovo područje: Ilira, Kelta, Grka i Rimljana. Zatim govore o počecima kršćanstva u Dalmaciji i Panoniji već od apostolskog doba — razlikujući legendu i stvarne činjenice. Tu se susrećemo s prvim dalmatinskim i panonskim poznatim biskupima Venancijem, Dujmom, Kvirinom, Irenejem i njihovim biskupijama, koje su stradavale u seobama naroda. Posebno je obrađeno kršćanstvo u Istri 3—6. st.

Drugo poglavlje »Crkva u doba hrvatskih knezova i kraljeva« (33—63) ima deset podnaslova ili članaka. U prvom se govori o seobi Hrvata na Jadran i o državnom uređenju u novoj domovini. Drugi članak govori o najvažnijem događaju za crkvenu i kulturnu povijest Hrvata, tj. o njihovu krštavanju (36—40). Pisci najprije raspravljaju o vrelima, a onda o različitim mišljenjima naših povjesničara, te zaključuju da je krštavanje Hrvata započelo u drugoj polovici VII stolj. iz romanskog Splita i drugih romanskih gradova na jadranskoj obali« i postepeno se širilo prema unutrašnjosti, dok je jači kršćanski život nastao tek poslije 803. g. kada Francuzi naročito utječu na političke i vjerske prilike u Hrvatskoj. U daljnim člancima pisci ističu da je odnos između Crkve i Države u doba naših knezova i kraljeva bio uvijek prijateljski. Pisci posebno raspravljaju o zavjernici kralja Zvonimira, pa ističu mišljenje rimskog profesora Silve Karla Taruke, da Zvonimirova Hrvatska plaćajući papi census nije ništa izgubila od svoje samostalnosti, nego je ostala jednaka ostalim evropskim suverenim državama, koje su davale dobrovoljni godišnji dar papi, ocu kršćanskih naroda, da bi sačuvali slobodu od carske samovolje. Zatim se govori o »hrvatskom biskupu« i glagoljici, i to na temelju Baradinih istraživanja, koja pisci prihvaćaju u cijelosti. Tu se ukratko opisuje sudbina glagoljice od postanka pa do naših dana, kada je uvođenjem narodnog jezika u liturgiju ona sasvim izgubila svoju praktičnu važnost. Govoreći o crkvenoj umjetnosti u vrijeme narodnih vladara poglavlje završava veoma

preglednom usporedbom tlocrta desetak starohrvatskih crkava s tlocrtima desetak starokršćanskih crkava na našem području — prema istraživanju danskog učenjaka Dyggve-a (63).

U trećem poglavlju pod naslovom »Hrvatska od XII-XV stoljeća« (64—102) govori se najprije o političkim prilikama nakon propasti hrvatske narodne dinastije i nove političke višestoljetne situacije u koju je hrvatski narod dospio stupivši preko »Pacta conventa« u personalnu uniju s kraljevinom Ugarskom, kojom su vladali kraljevi od Kolomana do Ludovika II Jagelovića (1102—1526). Najvažnijem događaju crkvene povijesti toga razdoblja, tj. osnutku zagrebačke biskupije posvećen je posebni članak. Zagrebačku je biskupiju, naime, osnovao kralj sv. Ladislav oko 1094. god. koliko iz vjerskih, toliko i iz političkih razloga, na čelu joj stavio prvog biskupa stranca Duha, koji je uveo posebni zagrebački obred. Tu je govor o kaptolima u Zagrebu, Čazmi i Požegi, o katedralnoj školi u Zagrebu, o istaknutijim zagrebačkim biskupima XII-XVI st., kao i zagrebačkim crkvama iz srednjega vijeka. Tu su obrađene i ostale biskupije u sjeveroistočnoj Hrvatskoj: Slavonija pod Pečujem i obnova srijemske biskupije 1229. g. Opširno se govori o splitskoj nadbiskupiji u Hrvatsko-Ugarskoj od 1105—1420, kao i o prvim počecima i razvitku ostalih dalmatinskih biskupija: trogirске (spominje se 1000. g.), hvarske (osnovana oko 1145), šibenske (1296), ninske (obnovljena 1075), kninske (1185), senjske (prvi spomen 1169), sensko-modruške (ujedinjene 1640), zadarske metropolije (12 st.) i njezinih sufraganija: krčke (u kojoj se uvriježilo glagoljsko bogoslužje), rapske i osorske.

Posebna su kratka poglavlja posvećena Dubrovačkoj metropoliji (osnovana 999. g.), s kojom su obrađene sufraganske ili susedne biskupije: Ston, Kotor, Budva, Risan i Trebinje (103—107), Barskoj nadbiskupiji (108—109) i Crkvi u Istri od VII do XVIII stoljeća (110—112), koja je na malom prostoru imala čak šest biskupija: Trst, Kopar, Novi grad, Poreč, Pulu i Pićan.

U sedmom se poglavlju pod naslovom »Bosna od XII—XV stoljeća« (113—127) govori o vjerskim i crkvenim prilikama u doba njene samostalnosti, o bosanskoj biskupiji (prvi spomen 1088) i sudbonosnom seljenju njenog biskupa 1252. u Đakovo, te o djelovanju dominikanaca i franjevac na njenom području. Auktori se posebno zadržavaju na pitanju patarena i različitim hipotezama o njima, među kojima osobito ističu najnoviji i najbolji rad dra Franje Šanjeka (Pariz, 1972), pa zaključuju kao sigurno da su patarenstvo u Bosnu donijeli katari iz sjeverne Italije i južne Francuske preko Splita i Trogira.

Zatim auktori na tri stranice govore o sedam muških redova i njihovu djelovanju u Hrvatskoj u to doba, i to: benediktincima, promonstrantima, cistercitima, templarima, ivanovcima, augustincima i pavlinima (128—130).

Dolazi 9. poglavlje »Crkvena umjetnost među Hrvatima od XII do XVI stoljeća«, gdje su prikazane sve tri grane umjetnosti u doba romanike i gotike, kao i predmeti sitne umjetnosti, među kojima se naročito ističe svjetski poznata »Raka sv. Šimuna u Zadru« iz XIV st., dar naše Bosanke, hrvatsko-ugarske kraljice Elizabete Kotromanićke (131—137).

Slijedi središnje poglavlje »Bosna, Slavonija i južna Ugarska pod Turcima u XVI i XVII stoljeću« (138—171). Tu je opisano prodiranje Turske u Bosnu (1463) i Hrvatsku (Krbava 1493) i turska državna uprava. Da se bolje osvijetli položaj Katoličke crkve u Bosni pod Turcima, donesena je u prijevodu Milodraževska ahdnama, ta magna charta libertatis bosanskih franjevaca i njihovih vjernika u doba Turaka. Zatim se opširnije govori o biskupijama i njihovim upraviteljima, župama i župnicima, vjernicima i crkvenim građevinama, franjevcima i njihovim povlasticama, progonima i mučenicima pod Turcima. Također se posebno govori o uvođenju Grgurova kalendara (1582) i o jakoj ličnosti fra Luke Ibrišimovića, Požežanina, najvjernijeg pristalice zagrebačkog biskupa i oslobodioca svoga rodnog kraja.

U 11. poglavlju »Sjeverozapadna Hrvatska u XVI i XVII stoljeću« (172—197) pripovijeda se o obrani Hrvatske od Turaka, koja je koncem 16. st. spala na samih 16.000 km² površine, tj. na »ostatke ostataka nekada slavnog kraljevstva«. Dalje se govori o glavnim povijesnim karakteristikama 15 zagrebačkih biskupa od 1500. do 1700. g., te kako se zagrebački kaptol borio protiv Turaka i izvojevao povijesnu bitku kod Siska 1593, koja je označila prvi tračak još daleke slobode. Dalje se izvješćuje o »Seminarij venerabilis Capituli Zagrebiensis« kao i školovanju hrvatskih svećenika u inozemnim zavodima u Rimu, Bolonji, Loretu i Beču. Posebni je članak posvećen Grkokatoličkoj crkvi u Hrvatskoj od osnutka unije 1611. u Marči do osnutka nove biskupije 1777. g. u Križevcima. Obradena je duhovna i prosvjetna djelatnost starih redova pavlina (prva gimnazija u Hrvatskoj 1503. u Lepoglavi) i franjevaca, te novih redova: kapucina i isusovaca, koji osnivaju akademiju, od 1669. u rangu sveučilišta. U tom se razdoblju ističu dvije snažne osobe: na polju borbe s Turcima biskup i ban Petar Berislavić, a na polju borbe s protestantima bl. Marko Križevčanin. Poglavlje svršava opisom rata za oslobođenje hrvatskih zemalja nakon pobjede kod Beča (1683), u kom ratu sudjeluju pop Marko Mesić i franjevac Ibrišimović, dok se nešto prije u kandijskom ratu istakao biskup Petar Kačić u Makarskoj.

Slijedi 12. poglavlje »Crkva u Dalmaciji od XVI do XVII stoljeća« (198—205), u kome se posebno govori o splitskim nadbiskupima kroz 400 godina (1420—1820). Među njima su se istakla trojica: Dominisov nasljednik Sforza Ponzoni (1616—1641), kome je Sv. Stolica priznala naslov »Primas Dalmatiae atque totius Croatiae«, Stjepan Cosmi, koji je 1700. osnovao sjemenište u Splitu, i Pacifik Bizza, koji je 1750. otvorio u Priku sjemenište za glagoljaše.

U 13. poglavlju »Crkva u Bosni Hercegovini od 1700. do 1878« (206—217) u prvom se redu govori o osnutku Apostolskog vikarijata u Bosni i njegovim vikarima od prvoga fra Mate Delivića 1735. do zadnjega fra Paške Vujičića (1881). Posebno je prikazana franjevačka provincija Bosna Srebrena, koja je 1735. izgubila Dalmaciju, a 1757. Slavoniju i spala na samo tri samostana: Fojnicu, Kraljevsku Sutjesku i Kreševo. Na kraju se govori o mučenicima, kojih je u Bosni bilo i u 19. stoljeću.

Četrnaesto je poglavlje ujedno i najveće, a glasi: »Hrvatska u Habsburškoj monarhiji od 1700. do 1918« (218—282). Nakon što su prikazane političke prilike u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i

Istri, posebno se raspravlja o jozefinizmu i njegovim posljedicama kod nas, zatim još opširnije o zagrebačkoj biskupiji, koja 1852. postiže svoju samostalnost postavši nadbiskupijom i metropolijom. Između (nad)biskupa posebno se ističu u radu za vjeru i domovinu Vrhovac (1827) i Haulik (1869). Dalje se izvješćuje o zagrebačkom kaptolu, koji je kao locus credibilis sačuvao 10.000 isprava, zatim o sjemeništu, katedrali i njenoj obnovi, kao i o drugim crkvama u istoj nadbiskupiji. Dalje se govori o pavlinima, koji su ukinuti 1786, franjevcima, koji 1754. moraju svjetovnom kleru prepustiti slavonske župe, isusovcima, koji su doživjeli i ukinuće (1773) i obnovu (1815), te o ženskim redovima, posebno o milosrdnicama, koje je 1845. Haulik doveo iz Tirola. Onda je govor o bosanskoj i srijemskoj biskupiji, koje je 1773. ujedinio Klement XIV, te o njenim biskupima, među kojima se ističe govornik, mecena i graditelj đakovačke katedrale Josip Juraj Strossmayer. Slično se naprijed prikazuju prilike i biskupi senjske i modruške biskupije, zadarske metropolije i njenih sufraganija od 1828. do 1918, zatim istarskih biskupija kao i osnutak redovite hierarhije u Bosni i Hercegovini 1881. U Istri se ističe zaslužni biskup Dobrila, a u Bosni nadbiskup Stadler. Po jedan je članak posvećen Hrvatima u Bačkoj i Hrvatima u Gradišću. Poglavlje svršava s člankom o Hrvatskom katoličkom pokretu i njegovu djelovanju od 1900. do 1918. — pod vodstvom ideologa krčkog biskupa Antuna Mahniča (1920).

Petnaesto poglavlje »Kraljevina SHS — Jugoslavija 1918—1941« (283—291) prikazuje političke prilike u staroj Jugoslaviji, te odnos između Katoličke crkve i države, koja je pokušala sklopiti konkordat s Vatikanom, ali ga je pod pritiskom Srpske pravoslavne crkve u zadnji čas sramotno povukla (1937). Na kraju se govori o demografskim prilikama i velikom iseljavanju Hrvata u 19. i 20. stoljeću.

Zadnje je poglavlje posvećeno crkvenoj umjetnosti od XVI st. do naših dana (292—299), gdje je osim renesanse i baroka prikazano i bezživotno 19. stoljeće, da završi s potresnim Meštrovićevim djelima: zagrebačkom Pietà i splitskim Raspelom.

To je šesnaest poglavlja o povijesti Kat. među Hrvatima. Njoj je nadodano 17. poglavlje o »Životu Katoličke Crkve u sadašnjosti« (303—318), gdje je na zgodan način dat pregled događaja u novoj državi, rad Biskupske konferencije 1958—1972, statistički podaci o hrvatskoj hierarhiji, deset muških i devetnaest ženskih redova, školama za odgoj svećenika i katoličkom tisku.

Na kraju slijede brojni korisni prilozi: »Kronološki pregled događaja« (321—325), u kojemu je od 9. godine, kada su Rimljani konačno zauzeli Ilirik, pa do 1971., kada je osnovana samostalna banatska administratura, prikazano blizu dvije stotine važnijih događaja iz povijesti Crkve među Hrvatima.

Drugi prilog »Vremenski pregled papa, vladara i događaja« (326—331) sinhronistička je skema, koja u prvom stupcu navodi sve pape od sv. Kornelija (251—253) do Pavla VI, a da ne navodi protupape, koji i nisu bili namjesnici Kristovi; drugi stupac donosi važnije tuđe i domaće vladare od cara Valerijana (253—260) do zadnjeg kralja stare Jugoslavije 1941; treći stupac ističe glavne događaje od mučeništva sv. Venancija 257. g. do osnutka riječke metropolije 1969.

Treći prilog donosi popis hrvatskih banova od Nikole Lenčavskog 1345. do Tomislava Tomljenovića 1921 (331—332), a četvrti »Sultane iz kuće Osmanove« (1451—1904).

Peti i najveći prilog »Kronotaksa ili popis biskupa i nadbiskupa« (333—354) donosi popis svih četrdesetak hrvatskih biskupija i nadbiskupija, koji je izrađen u prvom redu prema velikom djelu u sedam svezaka: Eubel-Ritzler-Sefrin, Hierarchia catholica medii et recentioris aevi. (Zanimljivo je da se samo šibenskoj biskupiji znade dan, mjesec i godina osnutka — 1. svibnja 1298!)

Slijede tri kazala: osobnih imena, geografskih naziva i stvari (355—372) s preko dvije tisuće i petstotina pojmova, što mnogo olakšava znanstvenu upotrebu knjige. Na kraju se navodi »Važnija upotrijebljena literatura«, koja se sastoji od tridesetak hrvatskih povijesnih djela, koja su sva objavljena u 20. stoljeću, a samo jedno u 19. st. tako da je i po literaturi ova prva hrvatska crkvena povijest zaista nova.

Knjiga je ukrašena s 15 slika u tekstu (na svršetku nekih poglavlja) i sa 67 slika na boljem papiru izvan teksta, koje prikazuju spomenike i osobe od starokršćanskih vremena preko srednjega vijeka do fotografije kardinala Šepera, kako preuzima u posjed svoju kardinalsku crkvu 1965. u Rimu, i Vankinih crkvenih slika u Americi. Djelo je ujedno snabdjeveno i s pet karata, od kojih su tri povijesnog sadržaja (auktor J. Buturac), a dvije prikazuju suvremeno stanje Katoličke crkve u Jugoslaviji i njenih misija u zapadnoj Evropi.

Treba, dakle, zaključiti da je Buturac-Ivandićina Povijest sadržajno veoma bogata knjiga.

Primjedbe

»Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima« prva je znanstvena sinteza hrvatske crkvene povijesti kod nas. Ona je zapravo pregled te povijesti, koji je pisan tako jasnim stilom da ga mogu lako čitati naši najširi slojevi (stoga su tuđe riječi rastumačene u zagradama), ali je ujedno po tematici i obradi tako znanstvena da će ta prva naša crkvena povijest dobro doći svim našim stručnjacima. Stoga se auktori na 45 mjesta u tekstu pozivaju na vrela i literaturu.

Premda su to vrijedno i korisno djelo pisali prvi naši stručnjaci, ono je ipak samo ljudsko djelo, opterećeno stanovitim propustima i nedostacima. Čitajući pomnjivo našu Povijest zapazio sam neke pogreške, koje — doduše — nisu bitne, ali bih htio na nje upozoriti u najboljoj namjeri radi same znanstvene istine i radi eventualnih ispravaka, ako bi došlo do novoga izdanja.

Što se tiče samoga i cijeloga sadržaja teško je reći da je išta važnijega iz naše hrvatske crkvene povijesti izostavljeno. Međutim, upogled razdiobe gradiva i preglednosti, usuđujem se reći da je trebalo više sistematike i logičnije povezanosti. To je, doduše, lakše postići u pisanju povijesti kod drugih naroda, koji su imali sreću da uglavnom budu uvijek svoji na svome, negoli kod Hrvata na čijem su se području kroz tisuću godina sukobljavale

tolike države, vjere i kulture. Međutim se nadam da će budući naši crkveni povjesničari doći do sistematičnije i preglednije hrvatske crkvene povijesti.

Auktori u Predgovoru naglašavaju da su »pojedine činjenice pomno provjeravane« (6). Međutim, to im doista nije uvijek uspjelo, naročito ako se radi o nekim činjenicama crkvene povijesti u južnoj Hrvatskoj. Tako, na primjer, čini se da auktorima nije dobro poznata bula Lava XII »Locum beati Petri« od 30. lipnja 1828. o preuređenju crkvene hierarhije u Dalmaciji i Istri. Oni na više mjesta tvrde da je tom bulom »ukinuta makarska biskupija« i sjedinjena sa splitskom (204, 263, 265, 349). Jednako se također tvrdi da je istom bulom ukinuta i pulska biskupija i pripojena porečkoj, a koparska tršćanskoj (270). Također se kaže da je na temelju iste bule u Makarskoj osnovan zborni kaptol jednako kao i u Trogiru (265).

Bula »Locum beati Petri« ukinula je dvije nadbiskupije (splitsku i dubrovačku, koje je svela na obične biskupije) i samo osam biskupija: novigradsku, osorsku, rapsku, ninsku, skradinsku, trogirsku, korčulansku i stonsku. Tri ostale biskupije: makarska, pulska i koparska nisu tada bile ukinute, nego su i dalje sačuvale pravno stanje biskupije, granice i ime, ali su zauvijek izgubile svoga vlastitog rezidencijalnog ordinarija, koga su dobile personalnom unijom u osobi splitskog, porečkog i tršćanskog biskupa. Dakle, dvije biskupije — jedan biskup. S navedenim biskupijama dogodilo se slično kao sa krbavsko-modruškom biskupijom, koja je 1640. u personalnoj uniji ujedinjena sa senjskom biskupijom (96).

Također navedenom bulom makarski kaptol nije postao zborni, ni makarska katedrala zborna crkva, nego je taj kaptol tada postao sustolnim kaptolom, a katedrala sustolnom crkvom. I kada je makarski biskup imao pomoćnog biskupa, on je po buli morao residirati u Makarskoj kao što je i residirao od biskupa Cime 1855. do biskupa Carića 1918. Makarska biskupija, koja se spominje već 533. i koja je u povijesti bila dvaput obnavljana (oko 1300. i 1615), ukinuta je tek u naše dane 1969. kada je obnovljena splitska metropolija. (Usp. noviji rad »Bula pape Lava XII 'Mjesto bl. Petra' i Crkva u Hrvatskoj danas«, Zbornik KAČIĆ, sv. III, Split, 1970).

Na str. 204. se kaže: »U XVIII stolj. biskupovala su u Makarskoj tri biskupa **Blaškovića**: Nikola (1698—1730), Stjepan (1731—1777) i Fabijan (1777—1819)«. U Makarskoj, međutim, nisu nikada bila tri biskupa Blaškovića nego samo dva: stric Stjepan i za njim sinovac Fabijan, a prije njih je bio biskup poznati Nikola Bijanković, a ne Blašković! Auktori su tu pogrešku prenijeli iz svetojeronimske »Povijesti Crkve u Hrvatskoj« (111), a u ovu je ušla iz velikog djela koje, nažalost, upravo vrvi pogreškama »Znameniti i zaslužni Hrvati«, Zagreb, 1925, str. CXXIII.

Također se na str. 268. tvrdi: »Mletačka državna vlast poštovala je slobodu djelovanja crkvenih ustanova pa nije pravila nikakve smetnje franjevačkim školama«. To, ipak, nije točno kada se zna da su mletačke vlasti u doba prosvijetljenog apsolutizma zabranile primanje u novicijat. Ta je zabrana trajala čitavih deset godina (1767—1777), pa se, na pr., u Franjevačkoj provinciji Presv. Otkupitelja broj redovnika-svećenika kroz to vrijeme sma-

njio za 101! (S. Zlatović, Franovci države presvet. Otkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji, Zagreb, 1888, 284—286, 305; Dr. fra Vladimir Radonić, Die Klosterreform in Venedig (1767—1770), Šibenik, 1935).

Auktori u članku »Hrvatski biskup« (54—56) u cijelosti prihvaćaju teoriju Mihe Barade, pa i samo ime »Sedeh«, koje da se navodno nalazi na poznatom mramornom stupu u Splitu. Međutim, nakon što je naš poznati latinist, akademik V. Gortan upozorio da se tu ne radi o nikakovu »Sedehu« nego o općoj imenici sedes (akuzativ sedem, odnosno seden, kako je stvarno uklesano), više se ne može sa sigurnošću tvrditi: »Sedeh je isto što i Cededa, čak je i bolji izraz«. Prijeporni tekst treba čitati: »Vir apostata sedem simulabat habere«. (Gortan, Natpis na mramornom stupu splitskog nadbiskupa Pavla, HISTORIJSKI ZBORNIK, XVII, Zagreb, 1964, 424—425).

Kad se govori o augustincima kod nas, nije dosta samo reći da su imali svoje samostane u Iloku, Borovu i Vaški (129) nego je trebalo spomenuti barem neke njihove samostane i u Južnoj Hrvatskoj: u Splitu, na Hvaru, u Neretvi, Makarskoj i Zaostrogu (K. Jurišić, Katolička crkva na Biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine, Zagreb, 1972, 12),

Pogibiju fratara na otočiću Osinju na ušću Neretve ne može se više datirati 1570. godinom (169) nego bliže koncu 16. st., tj. oko 1596, kako sam to razjasnio u mome spomenutom djelu (232).

Dobro je da je donesen tekst milodraževske ahdname (142—143), koju neki hrvatski povejsničari a priori zabacuju tako da je nema ni u Enciklopediji Jugoslavije, ali u navedenom tekstu nedostaje jedna stavka, kako je to utvrdio prof. Seid Traljić: »i tako mi sto dvadeset i četiri tisuće vjerovjesnika« (HIST. ZBORNIK, III, 1950, 420; Jurišić, n. d., 193).

O krstionici se kneza Višeslava na jednom mjestu kaže da se sada nalazi u Zagrebu (37), na drugome mjestu da »se danas čuva u Splitu« (93), a na trećem i najistaknutijem mjestu, tj. ispod njene slike: »Sada ponovno u Ninu« (sl. 11). Tu je našu glasovitu krstionicu u lipnju 1942. dopratio pok. Ljubo Karaman iz Venecije u Zagreb, gdje je bila smještena u atrij Akademije na Zrinjevcu, a 1958. iz Zagreba ju je dr. Stipe Gunjača dopremio u Split i smjestio ju je u privremene prostorije Muzeja hrvatskih starina na Obali JNA Armije, broj 4, gdje sam je u 15 godina vidio više puta. U Ninu se nalazi samo njezin odljev, kako mi javlja Institut za nacionalnu arheologiju iz Splita dopisom od 19. IX 1973. broj 399/2.

Između rijetkih stilskih nedostataka u knjizi upozoravam samo na jedan koji često prave učeni ljudi, a narod nikada, kada riječcu »fra« vežu s prezimenom: »rečenoga fra Nikolića« (154), »fra Ibrišimović« (324), »Fra Petrov« (127). Riječca »fra« u hrvatskom jeziku uvijek stoji samo ispred imena: fra Ante, fra Marko, fra Luka . . . , a nikada ispred prezimena! Kad smo kod fratarskih imena, onda treba opaziti da se pisac o patarenima pokojni dr. fra Leon nije zvao Petrov (122, 123, 127) nego Petrović, kako pravilno stoji samo u Kazalu (359).

Auktori stalno pišu »otočić Mrkanj« (107, 337, 365). Međutim, sam se prošloga ljeta na licu mjesta u Cavtatu uvjerio da ga narod zove isključivo **Mrkan**, a tako je zabilježen i na kartama (Jadransko-vodič i atlas, LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD, Zagreb, karta 20; Jug. obala Jadrana, GRAFIČKI ZAVOD H., Zagreb, mjerilo 1:400.000).

Primjećujem također da je u »Kronološki pregled događaja« (321—325) trebalo unijeti vrijeme osnutka ili prvog spomena i drugih hrvatskih biskupija, pa i redovničkih provincija, a ne samo nekih. U tom pregledu, na pr., nema podatka da je najveća crkvena organizacija u povijesti Hrvata Bosanska vikarija osnovana 1339/1340. U istom je pregledu zabunom stavljeno da je biskupija u Hvaru osnovana 1247. (323), a trebalo bi da bude »oko 1145.«, kako inače stoji u tekstu (91).

Kad smo na propustima, onda bih upozorio na neke stvari koje su trebale biti spomenute u tekstu, a nisu. Kada se na str. 301. već govori o arhitektu Stjepanu Podhorskom, tvorcu tipa »starohrvatske crkve« i njegovim najboljim djelima, onda je trebalo spomenuti i njegovu novu franjevačku crkvu u Makarskoj (1930—1940), koju je stručna kritika ocjenila ovako: »najzamašnije umjetničko djelo između ono 36 crkvi, koje je njegov arhitekt u našoj zemlji zasnovao«; »najuspjelija arhitektonska crkvena građevina po nacrtu sveučilišnog profesora S. Podhorskog«; »najveći moderni spomenik u crkvenoj dalmatinskoj arhitekturi našeg vremena« (N. Subotić, Nova franjevačka bazilika u Makarskoj, SUVREMENA KNJIŽNICA MATICE HRVATSKE, knjiga 48, Zagreb, 1944, 73—79).

Kada se govori o katoličkom tisku poslije rata (316—317), onda je svakako trebalo spomenuti SLUŽBU BOŽJU iz Makarske, koja je poslije »Vjesnika đakovačke biskupije« prvi katolički časopis koji je u Hrvatskoj nakon rata tiskan pravim knjigotiskom (počeo izlaziti u listopadu 1960. ciklostilom, a u studenom 1961. pravim tiskom). Tek su poslije S. B. slijedili svi časopisi koji se navode u djelu. Mogao je biti spomenut i godišnjak KAČIĆ, jedini naš časopis za crkvenu povijest, koji izlazi već petu godinu.

Što se tiče tiskarskih pogrešaka, one su doista neznatne, pa treba čestitati i korektoru i tiskari da u knjizi od skoro 400 stranica nema možda ni petnaestak tiskarskih pogrešaka. Ja ću, ipak na neke upozoriti: Raka sv. Šimuna u Zadru nije izrađena u XII nego u XIV stoljeću (136); turski novac nije akša nego akča (141); papa Ivan XXII nije podijelio povlastice 1392. nego 1322 (163); Stjepan Radić nije umro 20. VIII nego 8. VIII. I na koncu Ljudevita Posavskog treba iz »Kazala geografskih imena (365) premjestiti u »Kazalo osobnih imena«!

Zaključak

Uza sve navedene nedostatke Buturac-Ivandijina »Povijest Crkve« ima svoju visoku vrijednost, pa se sama od sebe preporuča svakome našem čovjeku, koga zanima povijest Crkve među

Hrvatima, a u prvom redu braći svećenicima i vjeroučiteljima, koji tu imaju neiscrpivi rudnik informacija iz naše bogate crkvene povijesti od dolaska Hrvata pa do dana današnjega. Budući da se danas u našim bogoslovijama povijest Crkve u Hrvata predaje kao jedan od glavnih predmeta, Buturac-Ivandijina knjiga može poslužiti i profesorima i đacima kao izvrstan priručnik.

Dr. Karlo Jurišić, OFM